

TÜRÜK

2024, Yıl/Year: 12, Sayı/Issue: 36, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 20.02.2024

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 15.03.2024

Sayfa / Page: 24-44

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Doç. Dr. Öznur ÖZDARICI

Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

oznur_ozdarici@hotmail.com

 Dr. Öğr. Üyesi Yakup SARIKAYA

Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

sarikayakup@yahoo.com

BERDİNAZAR HUDAYNAZAROV VE “KUMLULAR” ROMANINDA SAVAŞ VE KADIN

Öz

Berdinazar Hudaynazarov, 20. Yüzyıl Türkmen edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Berdinazar Hudaynazarov şair, yazar, senarist, oyun yazarı, tenkitçi, gazeteci, çevirmen ve siyasetçidir. Şiir, roman ve hikâyeleri dışında radyo oyunları, edebî sohbet yazıları ile şairler ve şiir kitaplarıyla ilgili tanıtıcı yazılar kaleme almıştır. Edebiyat dünyasına ilk olarak şiirler yazarak başladığı için başta şiirleriyle tanınmıştır. Sonraları şiirlerinin yanı sıra nesir türünde de eserler vermiş, yazdığı roman, hikâye, siyasî-içtimai yazılar, edebî makaleler ve film senaryolarıyla yazarlıkta da usta olduğunu göstermiştir.

Hudaynazarov'un en meşhur eseri 1970 yılında yazdığı ve birçok dile çevrilmiş “Gumlular” romanıdır. Hudaynazarov bu romanıyla yazarlıkta da usta olduğunu göstermiştir. “Gumlular”, İkinci Dünya Savaşı'nda Karakum Çölü'nde yaşayan cephe gerisindeki göçebelerin yaşadığı zorlukları anlatan tarihî bir romandır. “Gumlular” romanı Hudaynazarov'un yaşam öyküsüyle paralellik gösterdiğinden aynı zamanda otobiyografik bir romandır. Çünkü Hudaynazarov Karakum'un merkezinde bulunan Yerbentli bir çobanın

oğludur ve ailesi savaş sırasında Amuderya Nehri'nin kıyısında yer alan Lebap'a göç ettirilmiştir.

Berdinazar Hudaynazarov'un çocukluk ve gençlik dönemi Karakum'da geçtiği için eserlerinde genellikle çölde yaşayan göçebelerin hayatını anlatmaktadır. Nitekim onun "Gumlular" romanı başta olmak üzere diğer roman ve hikâyelerinde, "Gızgın Sahra" adlı ilk şiir kitabında ve diğer şiirlerinde, sohbet yazılarında hep çöl hayatı ele alınmıştır.

Bu yazıda 20. Asır Türkmen edebiyatçısı Berdinazar Hudaynazarov'un hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi verildikten sonra Türkmen edebiyatının önemli eserlerinden biri sayılan "Gumlular" romanı savaş ve kadın temaları açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Berdinazar Hudaynazarov, Kumlular romanı, tema, savaş, kadın.

BERDYNAZAR HUDAYNAZAROV AND WAR AND WOMEN IN THE NOVEL "KUMLULAR"

Abstract

Berdinazar Khudaynazarov is one of the important representatives of Turkmen literature of the 20th century. Berdinazar Hudaynazarov is a poet, writer, screenwriter, dramaturg, critic, journalist, translator and politician. In addition to his poems, novels and stories, he has written radio plays, literary conversation articles and introductory articles about poets and poetry books. Since he started his literary career by writing poems, he was first recognised for his poems. Later on, he wrote prose works in addition to his poems and showed that he was also a master in writing with his novels, stories, political-social writings, literary articles and film scripts.

Khudaynazarov's most famous work is the novel "Gumlular", written in 1970 and translated into many languages. With this novel, Hudaynazarov showed that he was also a master of writing. The novel is a historical novel about the difficulties experienced by the nomads living in the Karakum Desert during the Second World War. "Gumlular" novel is also an autobiographical novel as it is parallel to Khudaynazarov's life story. Because Hudaynazarov is the son of a shepherd from Yerbent in the centre of Karakum, and during the war his family was displaced to Lebap on the banks of the Amuderya River.

Since Berdinazar Khudaynazarov's childhood and youth spent in Karakum, he usually describes the life of nomads living in the desert in his works. As a matter of fact, in his other novels and stories such as the novel "Gumlular", in his first poetry book "Gızgın Sahra" and other poems, in his conversation writings, desert life is always discussed.

In this article, after giving information about the life, works and literary personality of the 20th century Turkmen literary figure Berdinazar Hudaynazarov, the novel "Gumlular", which is considered one of the important

works of Turkmen literature, will be analysed in terms of war and women themes.

Keywords: Berdinazar Khudaynazarov, Gumlular novel, theme, war, woman.

Giriş

Berdinazar Hudaynazarov, 15 Nisan 1927 yılında Aşkabat vilayetinin Yerbent ilçesinde göçebe bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bu ilçenin halkı İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Stalin yönetimi tarafından Amuderya nehri kıyısında bulunan Lebap vilayeti çevresine göç ettirilmiştir. Savaşın ağır şartları altında sıkıntı ve yoksulluk çeken bu yöre erkekleri gibi Berdinazar Hudaynazarov da hem okuyup hem de çalışmak zorunda kalmıştır (Türkmen 1997: 20).

Hudaynazarov'un ilk şiirleri 1943 yılında Kerki ilçesinde çıkan bir gazetede yayımlanmıştır. Bu şiirler onun 1946 yılında bu ilçedeki Taze Yol (Yeni Yol) gazetesinde işe başlamasını sağlamıştır. Daha sonra aynı ilçede çıkan Pagtacının Sesi (Pamukçunun Sesi) gazetesinde 1949 yılına kadar gazeteci olarak çalışmıştır. 1951-1956 yılları arasında Kerki'deki bir ortaokulda edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Öğretmenlik yaptığı sırada gazeteciliğe de devam eden Hudaynazarov, Türkmenistan, Su İnşaatçısı adlı gazetelerde muhabirlik yapmıştır (İdem 2011: 15).

Hudaynazarov, 1957 yılında ilk şiir kitabı olan Gızgın Sahra'yı yayımlar. Aynı yıl Türkmenistan Yazarlar Komitesi'nin üyesi seçilir ve şiir yanında makale ve povestler (uzun hikâye veya kısa roman) de yazmaya başlar. Şiir gibi nesirde de usta olduğunu kanıtlayan Hudaynazarov bu yıllarda Göreş Meydanı (Savaş Meydanı) adlı uzun hikâyesini yazar. Aynı yıllarda Yedinci Bahar, Ana Toprağın Sahipleri gibi edebî makaleler de yazmıştır.

1957 yılında yazarlık eğitimi almak üzere iki yıllığına Moskova'ya gider ve burada Rus şair ve yazarlardan dersler alır. Moskova'da aldığı eğitimden sonra yazarlığı kendine meslek edinir ve 1960'lı yıllarda yazdığı şiir ve makaleleriyle iyice tanınır. Hudaynazarov'un 1964 yılında yazdığı Dövrün Depesindeki Adam (Çağın Tepesindeki Adam) şiiri Türkmenistan'ın kuruluşunun 40. Yılı münasebetiyle düzenlenen yarışmada birinci seçilir. 1960-1965 yılları arasında Edebiyat ve Sungat adlı gazetede çalışan Hudaynazarov artık tamamen edebiyat dünyasına girmiştir. 1970'li yıllar ise onun en verimli yıllarıdır. Bu dönemde bir yandan şiir yazmaya devam ederken diğer yandan, başta en meşhur eseri Gumlular olmak üzere Akarsuvun Aydınımı gibi romanlar, Haşar ve Argış gibi hikâyeler ile edebî makaleler yazmıştır.

Hudaynazarov 1971 yılında yazdığı Gumlular romanıyla Mahtumkulu Devlet Ödülü'nü almıştır. 1984 yılında kendisine Türkmenistan'ın Halk Yazarı unvanı verilmiştir. Aynı yıl, şiirdeki başarısı nedeniyle Uluslararası Mahtumkulu Ödülü'ne de layık görülmüştür. 1985 yılında seçme şiirlerinden oluşan Mertebe adlı şiir kitabını yayımlamıştır. Dağıstanlı şair Resul Hamzatov'un şiirlerini Türkmen Türkçesine çevirip Kalbim Dağlardadır adıyla yayımlamıştır.

Hudaynazarov'un şiirleri Rusçaya; Gumlular romanı ise Rusça, Arapça, Türkçe, Polonya, Litvanya dillerine, Kazakça ve Özbekçeye çevrilmiştir. Eserlerinin tamamı Saylanan Eserler (Seçilmiş Eserler) adıyla 1997 yılında 6 cilt hâlinde (1. cilt şiirleri, 2. cilt hikâyeleri, 3. cilt makaleleri, 4-5 ve 6. ciltler romanları) olarak basılmıştır. Hudaynazarov, Mahtumkulu Uluslararası Ödüller Komitesi ve Türkmenistan Yazarlar Birliği'nin başkanlıklarını da yapmıştır. Hayatının son

yıllarını şeker hastalığıyla mücadele ederek geçirmiş olan Hudaynazarov, 14 Kasım 2001’de vefat etmiş ve cenazesi Gami Köyü mezarlığına defnedilmiştir (İdem 2011: 16-17).

1. Berdinazar Hudaynazarov’un Hayatı

20. Yüzyıl Türkmen edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Berdinazar Hudaynazarov 15 Nisan 1927 tarihinde Aşkabat vilayetinin Yerbent ilçesinin Gızılsakgal veya Daşlı Köyü’nde, başka bir kaynağa göre (Hudaynazarov, 2001, s. 4) ise şimdiki adı Ruhubat olan Yerbent’in Bokurdak Köyü’nde doğmuş, çocukluk dönemi burada geçmiştir. 2. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde, 1941 yılında Yerbent’in göçebe halkı Stalin idaresinin emriyle Amuderya Nehri’nin kıyısındaki Lebap vilayeti çevresine, şimdiki Kerki şehrinin Gızılayak Köyü’ne göç ettirildiği için Hudaynazarov’un savaş yıllarına denk gelen yetişkinlik dönemi Amuderya’nın kenarlarında geçer. Savaşın ağır şartları altında sıkıntı ve yoksulluk çeken bu yöre erkekleri gibi Hudaynazarov de hem okuyup hem de çalışmak zorunda kalmıştır (Türkmen 1997: 20).

Hudaynazarov ilk şiirlerini 15-16 yaşlarında iken yazmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı ilk şiiri Kerki ilçe gazetesinde yayımlanmıştır. Bu şiirler onun 1946 yılında Kerki ilçesindeki Taze Yol (Yeni Yol) gazetesinde işe başlamasını sağlamıştır. Hudaynazarov daha sonraları sırasıyla Pagtacının Sesi, Türkmenistan, Edebiyat ve Sungat gazeteleri ile Sovet Edebiyatı (şimdiki Garagum) dergisinde redaktör olarak çalışmıştır.

Berdinazar Hudaynazarov elli yılı aşan sanat hayatında şair ve yazar olarak kırkın üzerinde eser vermiştir. Sanat hayatına ilk olarak şiirler yazarak başlamış, şair olarak şöhret kazanmıştır. Hudaynazarov 1950’li Yılların Türkmen edebiyatında özgün şiirleriyle yerini almıştır. Bu dönemde Hudaynazarov, Yaşlık Bizin Bilendir, Dövrün Depesindeki Adam, Gızgın Sahra gibi manzum hikâyelerle Beyik Vatançılık Urşu (İkinci Dünya Savaşı), Garaşsızlığın Mün Günü (Bağımsızlığın Bin Günü) gibi şiirler yazmıştır (Geldiyev vd. 1998: 538).

Hudaynazarov’un Gumlular, Akar Suvun Aydınımı, Suvun Isı, İnsabın Izası, Garaçegenin Oğulları adlı romanları ile Göreş Meydanı, İzçının Gözleri, Haşar, Argış, Menin Alabayım adlı hikâyeleri bulunmaktadır. Eserleri 1997 yılında Saylanan Eserler (Seçilmiş Eserler) adıyla 6 cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu yayının birinci cildi şiirlerini, ikinci cilt hikâyelerini, üçüncü cilt siyasi-içtimai makalelerini, dörd, beş ve altıncı ciltler romanlarını içermektedir.

1971 yılında yazmış olduğu Gumlular romanıyla Türkmenistan’da Mahtumkulu Devlet Ödülü’nü almıştır. 1971-1975 yılları arasında milletvekili seçilip Türkmenistan Meclisi Üyesi olmuştur. Yazmış olduğu şiirleriyle 1994 yılında Uluslararası Mahtumkulu Ödülü’ne layık görülmüş, 1984 yılında ise kendisine Türkmenistan’ın Halk Yazarı unvanı verilmiştir. Hudaynazarov Türkmenistan’da Uluslararası Mahtumkulu Ödülleri Komitesi ile Türkmenistan Yazarlar Birliği’nin başkanlığını da yapmıştır (Türkmen 1997: 20).

Hayatının son döneminde şeker hastalığıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şeker sebebiyle 1994 yılında bir ayağını kaybettiğinden beş ay hastanede yatmış, hastaneden çıktıktan sonra Danimarka’da kendisine protez ayak takılmıştır (İdem 2012: 17). 14 Kasım 2001 tarihinde vefat eden Hudaynazarov’un cenazesi Gami Köyü Mezarlığı’na defnedilmiştir.

2. Berdinazar Hudaynazarov’un Eserleri

Edebî hayatına şiir yazarak başlayan Hudaynazarov'un ilk şiirleri 1943 yılında Kerki ilçe gazetesinde yayımlanmaya başlanmıştır. İlk şiir kitabı ise 1957 yılında iki cilt olarak basılan Gızgın Sehra (Kızgın Sahra) adlı eseridir. Bu kitap onun şair olarak Türkmenistan'da tanınmasını sağlamıştır. 1957 yılında Türkmenistan Yazarlar Komitesi'nin üyesi seçilen Hudaynazarov 1957-1959 yılları arasında Moskova'da Rus şair ve yazarlardan yazarlık dersleri almıştır. Diğer şiir kitapları ise Adam Hakkında Aydım (İnsan Hakkında Türkü), Dövrün Depesindeki Adam (Devrin Tepesindeki Adam), Buysançlı Baş (Kibirli Baş), Ene Süydi (Ana Sütü), Durmuş Seni Söyyerin (Hayat Seni Seviyorum), Sahavat (Cömertlik) ve Mertebe (Mertebe), Bu Dünya (Bu Dünya), Dürdaneler Dünyesine Çakılık (Harikulade Sözler Dünyasına Davet) adlarını taşımaktadır.

Çocukluğu Karakum Çölü'ndeki bir köyde geçmiş olan yazarın yaşadığı bu yerler eserlerine de yansımıştır. Kumlular, Akarsuyun Türküsü, Suyun Kokusu gibi romanlarında, İzcinin Gözleri, Haşar, Argış gibi hikâyelerinde, Kızgın Sahra, Kumlular ve Karakum'a Davet gibi şiirlerinde hep çölde yaşayan Türkmen halkının hayatını anlatmış, Türkmen gelenek ve göreneklerine ayna tutmuştur. Ana Sütü adlı şiirinde vatan sevgisi üzerinde durmuş ve bu sevgiyi genç nesle aşılama çalışmıştır. Bu şiirlerinin yanı sıra onun Adam Hakkında Türkü, Kendi Mal Varlığın, Ressam ve Çoban, Sevgi, Senin Gençliğin de Olmuştu gibi şiirleri de bulunmaktadır (Cumayev vd. 1998: 263; İdem 2011: 15-30; Krl 2004: 64-65).

Hudaynazarov'un Haşar (Sulama Kanallarını Kazma), Argış (Bir Yerden Buğday Alıp Getirme), İzcinin Gözleri (İzcinin Gözleri), Gonşular (Komşular), Amanşa Allayarovın Yekşende Gicesi (Amanşa Allayarovun Pazar Gecesi), Garametnyaz Yolunun Kıssası (Garametnyaz Yolunun Kıssası), Göreş Meydanı (Savaş Meydanı) gibi uzun hikâyeleri de bulunmaktadır. Hudaynazarov, Göreş Meydanı adlı uzun hikâyesinde Karakum Kanalı'nın inşası konusunu, İzcinin Gözleri ile Haşar adlı uzun hikâyelerinde ise Karakum'da yaşayan göçebelerin yaşamını ele almıştır. Hudaynazarov bu eserlerinde Türkmen geleneklerinin sosyalist sistem ile çatışması konusu üzerinde de durmuştur. Yazarın uzun hikâyelerinde işlediği konulardan biri de İkinci Dünya Savaşı'dır. Argış adlı uzun hikâyesinde Karakum'da yaşayan Türkmenlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde yaşadıkları zorluklar anlatılmıştır. Gonşular adlı uzun hikâyesinde Türkmenlerdeki komşuluk ilişkileri ele alınmıştır.

Daha çok yazdığı hikâyeleri ve romanlarıyla tanınan yazarın en meşhur romanı 1970 (bazı kaynaklarda 1971) yılında yayımlanan Gumlular (Kumlular) adlı eseridir. Hudaynazarov bu romanından sonra Akar Suvun Aydımı (Akarsuyun Türküsü), Suvun Isı (Suyun Kokusu), İnsabın İzası (İnsafın İstirabı) ve Garaçegenin Ogulları adlı romanlarını kaleme almıştır. Yazar, şiir ve hikâyelerinde olduğu gibi romanlarında da Karakum'un zorlu hayat şartları, Karakum'da yaşayan göçebelerin yaşamı, İkinci Dünya Savaşı, çöldeki en önemli mesele olan su konularına değinmiştir. Hudaynazarov eserlerinde sade bir üslup ve akıcı bir dil kullanmış, Türkmen atasözlerine ve halk kültürüne ait unsurlara bolca yer vermiştir (Cumayev vd., 1998: 263; İdem, 2011: 18-27, 48-58; Krl, 2004: 65; Türkmen 2010: 61).

Hudaynazarov Sınav Yolu, İlkbaharın Nefesi, Vazgeçmeyenler adlı oyunlar ile Çöl Çağırıyor, Atlı Oğlan adlı film senaryoları da kaleme almış, Dağıstanlı şair Resul Hamzatov'un şiirlerini

Türkmen Türkçesine tercüme ederek “Kalbim Dağlardadır” adıyla yayımlamıştır (Cumayev vd. 1998: 263; İdem 2011: 26-30).

Berdinazar Hudaynazarov, şairliğinin yanı sıra başta Kumlular romanı olmak üzere yazdığı roman ve hikâyeleriyle, edebî makaleleriyle, film senaryoları ve oyunları ile nesirde de usta olduğunu göstermiştir. Hudaynazarov Türkmen şairleri arasında çok bilinen bir şair olup kırktan fazla kitabı vardır. Bu kitapların çoğu çeşitli yabancı dillere çevrilip yayımlanmıştır (Türkmen 1997: 20).

Berdinazar Hudaynazarov’un eserleri Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü’nde (2020) yayın yıllarına göre şöyle sıralanmıştır: Gızgın Sehra (Şiir, 1957), Göreş Meydanı (Uzun Hikâye, 1963), Adam Hakkında Aydınım (Şiir, 1964), Dövrün Depesindeki Adam (Şiir, 1967), Gumlular (Roman, 1970), Buysançlı Baş (Şiir, 1975), Akar Suvun Aydınımı (Roman, 1978), Ene Süydi (Şiir, 1978), İzçının Gözleri (Hikâye, 1980), Suvun Isı (Roman, 1983), Mertebe (Seçme Şiirleri, 1985), Saylanan Eserler (Seçilmiş Eserler, 1997), Harikulade Sözler Dünyasına Davet - Dürdaneler Dünyasına Çakılık (Şiirler Demeti, 1997).

İdem’in çalışmasında (2011: 25-27) ise Berdinazar Hudaynazarov’un eserleri edebî türlerine göre sınıflandırılarak verilmiştir:

a. Şiir Kitapları: Gızgın Sehra (Sıcak Sahra, 1957), Adam Hakkında Aydınım (Adam Hakkında Türkü, 1964), Dövrün Depesindeki Adam (Devrin Zirvesindeki Adam, 1967), Buysançlı Baş (Gururlu Baş, 1975), Ene Süydi (Ana Sütü, 1978), Durmuş Seni Söyyerin (Hayat Seni Seviyorum), Sahavat (Cömertlik, 1982), Mertebe (1985), Bu Dünya (Bu Dünya, 1990), Harikulade Sözler Dünyasına Davet – Dürdaneler Dünyasına Çakılık (1997).

b. Edebî Makaleleri: Yedinci Bahar, Ana Toprağın Sahipleri, Ak Cerenli Alanlar (İnsabın İzası, s. 430), Ayazhan, Çarığına Bakarak (İnsabın İzası, s. 435), Planetanı Gorap Saklamalı (İnsabın İzası, s. 438), Ahlak Çeşmeleri (İnsabın İzası, s. 443), Dayhan İnsabı (İnsabın İzası, s. 448).

c. Edebî Portreler: Şair Hakkında, Şiir Hakkında (İnsabın İzası, s. 354), Akılla Yoğrulan Şiir Sanatı (İnsabın İzası, s. 358), Beki Ağabeyi Hatırlayıp (İnsabın İzası, s. 360), Not Defterinden (İnsabın İzası, s. 369), Üstadın Anısına (İnsabın İzası, s. 374), Hayatı Takip Etmeli, İnsanı Tanımalı (İnsabın İzası, s. 377), Mahtumkulu’nun Ahlak Dersleri (İnsabın İzası, s. 385), Şiirin Ahlaki Boyutu (İnsabın İzası, s. 392), Şairin Çağdaşlığı (İnsabın İzası, s. 396), Büyüklüğün Ölçüsü (İnsabın İzası, s. 400), Güz Düşünceleri (İnsabın İzası, s. 404), Sabahın Sütüyle Mayalanan Şiir (İnsabın İzası, s. 409), Şiirin Sembolü, Kalp (İnsabın İzası, s. 416), Moskova Tren Bulvarı, 25... (İnsabın İzası, s. 423).

d. Povestleri (Uzun Hikâyeleri): Göreş Meydanı (Savaş Meydanı, 1963, 1985), Haşar (1973), Argış (1973), İzçının Gözleri (İzcinin Gözleri, 1980), Menin Alabayım (Benim Alabayım), Gonşular (Komşular, 1980), Amanşa Allayarovun Yekşende Gicesi (Amanşa Allayarov’un Pazar Gecesi, 1980), Garametniyaz Yolunun Kıssası (1980).

e. Drama (Oyun) ve Film Senaryoları: Vazgeçemeyenler (Oyun), Sınav Yolu (Oyun), İlkbaharın Nefesi (Oyun), Çöl Çağırıyor (Film Senaryosu), Atlı Oğlan (Film Senaryosu).

f. Toplumsal İçerikli Yazılar: Çağın Kahramanının Hatırına, Yarının Telaşı, Konferanstan Konferansa.

g. Romanları: Gumlular (Kumlular, 1970), Akarsuvun Aydımı (Akarsuyun Türküsü, 1978), Suvun Isı (Suyun Kokusu, 1983), İnsabın İzası (İnsafın İstirabı, 1988), Garaçagenin Oğulları (1997).

3. Berdinazar Hudaynazarov'un Edebî Kişiliği

Berdinazar Hudaynazarov, çok yönlü bir sanatçıdır. Edebiyat dünyasına şiir yazarak girmiş olmasına rağmen yazdığı romanlarla, bilhassa Kumlular romanıyla tanınmıştır. Şiir ve romanları dışında, povestler (uzun hikâye ya da kısa roman), radyo oyunları, edebi sohbet yazıları ile şairler ve şiir kitaplarıyla ilgili tanıtıcı yazılar da kaleme almıştır ki bunların bir kısmını "tenkit" örnekleri olarak adlandırmak mümkündür.

Berdinazar Hudaynazarov bir diğer çağdaş Türkmen yazarı olan Annaguli Nurmemmet'e göre Türkmenlerin Cengiz Aytmatov'u olarak kabul edilmektedir (Hudaynazarov 1997: 9).

Yazar, Karakum Çölü'nün ortasındaki küçük bir köyde doğmuş ve çocukluğunu burada geçirmiştir. Elli altmış hanelik bu köy 1941'de Lebap vilayetine taşınmak zorunda kalmıştır. Hudaynazarov, doğup büyüdüğü yerleri, çocukluk hatıralarının mekânı olan yurdunu unutmamış, yolu bile kaybolmasına rağmen zaman zaman buraları ziyaret etmiş, şiir, hikâye, roman ve sohbet yazılarında Karakum'u ve Karakum halkının hayatını anlatmış, Karakum'u eserlerinin "ksen tema"sı yapmıştır.

Onun edebiyat dünyasına girmesini ve Moskova'da "Yüksek Edebiyat Kursu" almaya hak kazanmasını sağlayan ilk eseri Gızgın Sahra adını taşıyan bir şiir kitabıdır. Adından da anlaşılacağı gibi bu eser de Karakum Çölü'nü anlatmaktadır. Çocukluğu çöl içinde geçen Hudaynazarov'un hayatını, çöldekilerin hayatından ayrı düşünmek mümkün değildir. Onun eserlerinde sahrada yaşayan Türkmen halkının hayatının ayrı bir yere sahip olması bununla ilişkilidir.

Çölün insanı ya da çölde yaşayanlar için en gerekli ve bundan dolayı da en değerli olan şey, sudur. Hudaynazarov'un eserlerinde su, çok önemli bir yere sahiptir. Onun çocukluğunda su, kuyulardan temin edilmektedir. Yazar, doğup büyüdüğü, sonra da Stalin yönetiminin emriyle terk etmek zorunda kaldığı köyünü "Daşlı Kuyusu" ile hatırlamaktadır. Yazar, çölde suyun ehemmiyetini ispat etmek adına çölde açılan bir kuyunun sahibi olmak için verilen mücadeleleri bir romanın konusu yapmıştır. Bu romanın adı "Suyun Isı"dır (İdem 2011: 18-19).

Akarsuvun Aydımı (Akarsuyun Türküsü) romanının adında da "su" sözcüğü karşımıza çıkmaktadır. Hudaynazarov'un bu romanında Amuderya (Ceyhun) Nehri'nin Karakum'a kavuşma öyküsü anlatılmaktadır

Berdinazar Hudaynazarov eserlerinde millî kültüre, Türkmen örf ve âdetlerine, toplumun aksayan yönlerine özellikle de Türkmenlerin birliğine ve bağımsız bir Türkmenistan'ın kurulmasına genişçe yer veren ve bu yönleriyle Mahtumkulu'yu kendisine rehber edinmiş bir şahsiyettir (İdem 2016: 38-39).

Hudaynazarov, Sovyet döneminde rejimin kararları doğrultusunda şiirler yazmamış, aksine toplumcu çıkışlarla dolu, coşkulu şiirler yazmıştır. Onun bu özelliği şiirlerinin Türkmen şairleri arasındaki mertebesini yükseltmiş ve sevilen bir şair olmasını sağlamıştır (Geldiyev vd. 1998: 538-539). Örneğin Akarsuvun Aydını (Akarsuyun Türküsü) romanında, Türkmenlerin komünist rejimle yaşadığı sorunları dile getirmiş, komünist rejimin halkta oluşturduğu sıkıntıları, rejimin halkı nasıl bunalttığını gözler önüne sermiştir (İdem 2011: 156).

1950-1960'lı Yıllar Türkmen Edebiyatında barış ve huzur temaları edebî eserlerin ana konusunu oluşturur. Ancak bu temaların direktifle yazdırılması, edebî metinleri asıl amacından uzaklaştırmış ve ideolojik bir çehreye bürünmelerine sebep olmuştur. Yine de devrin, dönemin olaylarına ideolojik çerçeveden bakmayan sanatçılar da olmuştur. Bu on yıllık süreç Türkmen Edebiyatının yenileştiği, geliştiği bir dönemdir. Bu dönem nesrinde şiir üslubu iyice belirginleşmiş, nesre şiirin ruhu sinmeye başlamıştır. Bu dönemde şiir ve nesir arasında geçiş bir yapı tesis edilmesine yönelik en güzel örneklerden biri Berdinazar Hudaynazarov'a aittir. Yazarın Kumlular (Yörükler) adlı romanı sosyalist realizm adı verilen istikamet ürünlerine benzememekte, hayatı, hayatın bütün renklerini siyah beyaz ayırımı yapmadan kucaklamaktadır (Çonoğlu 2011: 341).

1960'lı yılların sonu ve 1970'li Yıllar Türkmen Edebiyatı olarak adlandırılan dönemde şairler nesir alanında da eserler verirler. Çarı Aşirov, Berdinazar Hudaynazarov, Allaberdi Hayıdov gibi şairlerin hem şiir hem de nesir alanında kalem oynattıkları görülmektedir. Özellikle Kerim Gurbanpesov şiirin duygu yönünden zenginleşmesine katkı sağlar (Çonoğlu 2011: 342).

1980'li Yılların Türkmen Edebiyatına bakıldığında, perestroyka süreciyle birlikte edebiyatta da yeni bir neslin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yeni nesle göre edebiyat halka ait olacak ve halka geri verilecektir. Halkın çok eskilere dayanan dili, romantikleşme ve evrensel edebiyat arayışları, edebiyatta gerçek insanı görme, ortaya çıkarma meselesini ön plana çıkartmıştır. Edebiyatın ana amacı insan sevgisi olmalıdır. İnsanı anlamak, anlatmak, edebiyatı ideolojinin hâkimiyetinden kurtarmak, edebiyata kaybettiği canlılığı yeniden kazandırmak, edebiyat aracılığıyla geçmiş ve bugünü birleştirmek. Berdinazar Hudaynazarov'un haklı tespitiyle, Türkmen Edebiyatı bu döneme kadar petrol edebiyatı, sanayi edebiyatı, inşaatçı edebiyatı, tarım edebiyatı vb. parça parçadır. Yeni nesil ise edebiyatı bir bütün hâline getirmede başarılı olmuştur (Çonoğlu 2011: 343).

4. Berdinazar Hudaynazarov'un "Gumlular" (Kumlular, Sahralılar) Romanı

İkinci Dünya Savaşı Sovyet Devri Türkmen Edebiyatının dönemlerinden biri olarak yerini almıştır (Durdıyev-Kara 1997: 4-5). Dolayısıyla bu savaş 20. Asır Türkmen edebiyatında edebî eserlerde ele alınan önemli temalardan biridir.

İkinci Dünya Savaşı temasıyla yazılan eserlerde kahramanların psikolojik durumlarına önem verilir: Atacan Tagan, Anna Paytık, Arap Gurbanov, Tikeş Cumageldiyev, Oğultac Orazberdiyeva, Kakacan Durdıyev ve Recepmirat Durdıyev'in hikâyelerinde; Berdinazar Hudaynazarov'un Gumlular (Sahralılar) ve Övezberdi Nepesov'un Uzak Uzak Yıllar (Uzun Uzun Yıllar) adlı romanlarında savaş sırasında cepheye gitmeyip geride kalanların gösterdiği gayretler, yaşanan trajik olaylar ve savaş sonrasının acıları, millî renklerle canlandırılır (Durdıyev-Kara 1997: 6-7).

Berdinazar Hudaynazarov'un Gumlular romanı, Karakum Çölü'nde yaşayan Türkmenlerin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte cephe gerisinde yaşadığı acıları, savaşın evlatsız bıraktığı anaların ve cephede eşini kaybeden dul kadınların karşı karşıya kaldığı sıkıntıları anlatmaktadır. Hudaynazarov "Gumlular" ifadesiyle Karakum Çölü'nde yaşayan Türkmenleri kastetmektedir (İdem, 2016, s. 39). Kısaca bu romanda İkinci Dünya Savaşı yıllarında Üçoyuk Köyü ve birleşik kolhozunda cephe gerisinde yaşananlar anlatılmaktadır (Gökçimen 2006: 24).

Berdinazar Hudaynazarov 1970 (bazı kaynaklarda 1971) yılında yayımladığı Gumlular adlı romanıyla nesirde ustalığını göstermiş ve bu romanıyla Uluslararası Mahtumkulu Ödülü'ne layık görülmüştür.

Gumlular romanın başkahramanı Ankar Ağa'dır. O, romanda ihtiyar ve bilge kimliği ile ön plana çıkar. Oğullarına, gelinlerine, eşine ve mensup olduğu kolhoza yol gösteren ve akıl veren odur. Ankar Ağa son derece kültürlü, doğru, dürüst, cesur, Türkmen örf ve âdetlerine son derece bağlı bir şahsiyettir. O, yaşadığı ilçenin ve köyün en itibarlı kişisidir. Bu yüzden romanın yazarı Berdinazar Hudaynazarov büyük Türkmen bilgesi Mahtumkulu ile ilgili deyişleri ve Mahtumkulu'nun şiirlerini hep Ankar Ağa'nın ağzından okuyucuya aktarır. Onun bilge kişiliğinin temelinde Türkmen kültürünün sembolü olan Mahtumkulu, yani Türkmenlerin millî ve manevi değerleri vardır. Hudaynazarov romanda, yaşlıların yol göstericilik yönünü Ankar Ağa ile ortaya koyar (İdem 2016: 39, 41).

Gumlular romanında Ankar Ağa'nın oğlu, öğretmen Paşşı, babasının yanında konuşmalarında atasözlerindeki kelimelerin yerini karıştırınca bu yanlış düzeltmek Ankar Ağa'ya düşer. Onun yanlışını düzeltirken, doğruluğun ve dürüstlüğün timsali Mahtumkulu'ya ait "Bir şey söyleyeceksen doğrusunu söyle." deyişini hatırlatır (İdem 2016: 39). Mahtumkulu yalnızca bir şair değil aynı zamanda bir filozoftur. Hudaynazarov, Mahtumkulu'nun filozof yönünü, topluma önderlik edişini, romanlarında sık sık dile getirir. Gumlular romanında Ankar Ağa'nın kimliğinde Mahtumkulu'nun felsefî yönü okuyucuya Ankar Ağa'yla köyün postacısı Yollu arasında geçen bir diyalog ile verilir. Ankar Ağa, köyün postacısı Yollu'ya dünyanın ne kadarının su, ne kadarının toprak olduğu ile ilgili bir soru yöneltir. Yollu Ankar Ağa'ya dünyanın dörtte üçünün su, dörtte birinin kara olduğunu söyler. Ankar Ağa da Mahtumkulu'nun iki asır önce söylediği "Üç katı ki deli derya, Bir kat yerde bin kavga ..." (Hudaynazarov 2002: 119) diye başlayan dörtlüğünü okuyarak Yollu'nun verdiği bu bilgiyi tasdik eder (İdem 2016: 41).

Gumlular romanının kahramanlarından Yollu, Ankar Ağa'yı bilge kişiliğinden dolayı Mahtumkulu'ya benzetir (İdem 2016: 41). Bu durum romanda şu şekilde dile getirilmektedir: "Ben çıt çıkarmadan hayallerimde Mahtumkulu'ya benzeyen ve onu andıran bu ihtiyara bakıyor, sabırsızlıkla konuşmasının devamını bekliyordum." (Hudaynazarov 2002: 119).

Kısaca, çağdaş Türkmen yazarı Hudaynazarov, Gumlular romanında Ankar Ağa'nın kimliğinde 18. yüzyılın büyük şairi Mahtumkulu'yu okuyucuya tanıtmış, onun doğruluk anlayışını ve bilgeliğini, halk kültürü unsurlarını kullanmak suretiyle vermeye çalışmıştır (İdem 2016: 41).

5. "Kumlular" Romanının Olay Örgüsü

“Kumlular” romanı İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkmenistan'ın Yerbent, Amuderya ve Tecen bölgelerinde yaşayan Türkmen halkının acılarını, savaş sırasında yaşananları, cephe gerisinde olup biten mücadeleleri konu almaktadır. “Kumlular” tarihî bir roman niteliği taşımakla birlikte aynı zamanda yarım kalmış sevdaların, uzayıp giden hasretlerin, yanıp tutuşan âşıkların romanıdır. Türkmen'in aktardıkları da romanın tarihî bir gerçekliğinin olduğu savını güçlendirir niteliktedir: “Bugünkü Türkmen şiirinin meşhur temsilcilerinden olan Berdinazar Hudaynazarov 15 Nisan 1927 yılında Aşkabat vilayetinin Yerbent ilçesinde (Karakum'un merkezi), göçebe bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bu ilçenin halkı Amuderya kıyısında bulunan Lebab vilayeti çevresine, Stalin yönetimi tarafından göç ettirildi.” (1997:20).

Roman üç bölümden oluşmaktadır. Bölümler sırasıyla “Savaş Yolda Başlamıştı”, “Amuderya” ve “Kavşakta” adını taşır. Roman, yazarın hayat hikâyesiyle paralellik gösterdiğinden hem otobiyografik hem de tarihî bir roman olma özelliği taşır. Zira Berdinazar Hudaynazarov Yerbentli bir çobanın oğludur. İkinci Dünya Savaşı'nda bu aile savaşın zor koşullarından ötürü Amuderya kıyısına göç etmek zorunda bırakılmıştır.

“Kumlular” ifadesi ile Karakum'da yaşayan Türkmen halkı kastedilir. Türkmenistan coğrafyasının dörtte üçü çöllerle kaplı olduğundan Türkmen halkını Karakum Çölü'nden ayırarak düşünmek mümkün değildir. Kumlular kelimesi Türkmen halkına ait bir söyleyiş tarzı olup Karakum Çölü'nün bulunduğu yerde yaşayan Türkmenler bu şekilde nitelendirilmektedir. Eser Karakum Çölü'nde yaşayan Türkmenlerin acılarını, sevinçlerini, aşklarını, gelenek ve göreneklerini terennüm etmektedir.

Roman bir kervan yolculuğu ile başlar. Bu yolculuğun sebebi Keyik Gelin'in memleketinden yani baba evinden kayınbabasının evine geri dönmesidir. Keyik Gelin Yurdaman isimli bir gençle evlidir. Ancak “gaytarma” denilen Türkmen geleneği nedeniyle evlendikten bir ay sonra babasının evine gitmiştir. Şimdi ise kayınpederinin evine geri dönmektedir. Yolculuk sırasında kervan dinlenmek için mola verir. İkinci vakti yaklaşırken tekrar yola koyulur. Bu yolculuk esnasında Keyik Gelin sürekli eşi Yurdaman'ı hayal eder. Ona kavuşacağı günü ipe çekmektedir. Kervan ilerlerken kervana doğru yaklaşan birinin olduğunu fark ederler. Gelen Keyik Gelin'in kayınpederi Ankar Ağa'nın oğlu Nöker'dir. Nöker onlara savaşın başladığını haber verir. Tabii bu haber kervandaki herkesi, özellikle de Keyik Gelin'i çok üzer. Çünkü köyde eli silah tutan erkeklerin hepsi savaşa gitmiştir ve buna Keyik Gelin'in eşi Yurdaman da dâhildir. Ankar Ağa diğer oğullarını savaşa hiç düşünmeden gönderir.

Romandaki olaylar ilerleyen sayfalarda köyün postacısı Yollu'nun ağzından anlatılır. Yollu on altı yaşında, tek ayağı sakat biridir. Her gün eşiyle birlikte halkın siparişlerini alarak ilçe merkezine gider. Mektupları postaya verir, postayla gelen mektupları tekrar alır ve köye getirir. Fakat savaşın başlamasıyla birlikte artık Yollu köydeki erkekleri cepheye çağıran mektuplar getirmektedir. Tabii o, bu durumdan son derece rahatsızdır ve yaptığı işten artık eskisi kadar zevk almamaktadır. Bir müddet sonra savaşın hüznü bütün herkesi sarar.

Romanda Sancar Siyasi ilçe kaymakamıdır ve halkın moralini düzelterek sözler söylemesi için Yollu'ya çeşitli telkinlerde bulunacaktır. Bu arada kolhoz reisi de Sazak isminde biridir.

Erkeklerin savaşa gitmesi köydeki iş yükünün kadınların omzuna yüklenmesine sebep olmuştur. Gelinler kocalarının yerine hayatın bütün yükünü tek başlarına omuzlamaya başlarlar.

Romanda söz konusu edilen savaş İkinci Dünya Savaşı'dır ve savaşı Almanlar başlatmıştır. Savaş bütün çetinliği ile devam ederken kolhoz toplantıları da devam etmektedir. Köyde erkek kalmadığı için gelin ve kızlardan oluşan özel ekipler oluşturulur ve bunların toplantıya katılması istenir. Ekiplerden birinin başına Sultan Cemal, diğerinin başına da Keyik Gelin getirilir. Bu arada cephedeki askerlerden köydekilere haberler gelmektedir. Savaşın durumu hakkında bilgilere bu şekilde ulaşılır. Cepheden şehit haberleri de gelmektedir ve bu durum bölge halkını son derece derin bir üzüntüye sevk etmektedir.

Yerbent ilçesi büyük bir ilçe olmasına rağmen hayvancılıktan başka bir geçim kaynağı yoktur. Bu yüzden kadınlar sosyal hayata çok fazla katılamamaktadırlar. Bu durum Amuderya kıyılarına göç etmeyi de zaruri hâle getirmiştir. Zira Amuderya sulak, verimli topraklara sahip bir yer durumundadır ve çoğu arazisi de kullanılmamaktadır. Bu durumun artık bir zorunluluk arz ettiği dile getirilir ve göç kararı alınır. Fakat bu göç zorla değil ikna edilerek yapılacaktır. Göç etme meselesine karşı çıkanların başında Ankar Ağa gelir. Ona göre ecdat toprağından göç etmek doğru bir davranış değildir. Fakat bu artık bir zorunluluk arz etmektedir. Çünkü açlık ve yoksulluk baş göstermiştir. Geleneklerine, törelerine, kendi kültürüne ve dinine son derece bağlı biri olan Ankar Ağa için göç etmek fikri zordur.

Öğretmen olan Yollu'nun yetiştirdiği öğrenciler derslerinin yanında köydeki taylarla ilgilenmekte ve aynı zamanda da oğulları cepheye giden kimsesiz ihtiyarların bakımıyla görevlidirler. Savaş sadece ölümlere sebep olmamış aynı zamanda kıtlığı ve yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Bu arada Köpek gibi savaştan kaçıp bir savaş kaçağı olarak yaşamayı tercih edenler de vardır. Köpek asker kaçağı olduğu için mahkeme edilir. Köpek'in suçları arasında asker kaçağı olmasından başka, köydeki hayvanları saymadan iade etmesi ve borç olarak aldığı parayı geri vermemesi de vardır. Savaş hem cephe gerisindekiler hem de cephedekiler için önemli ve zor bir sınavdır. Bu arada Keyik Gelin'in kocası Yurdaman'ın yaralandığı haberi gelir.

Çiftlik (kolhoz) müdürlüğüne de Polluk Ağa atanır. Kolhozda rutin toplantılar yapılır. Komünist Parti'nin ilçe sekreterliğine Sancar Siyasi seçilir. Bir müddet sonra Yollu postacılığı da bırakır. Bu arada, oğlu İlli'nin cephedeki ölüm haberini alan ve bu acıya dayanamayan Yollu'nun annesi vefat eder. Yönetim tarafından birleşik bir kolhoz oluşturulur ve göç başlar. Mahkemeye çıkarılan Köpek, işlediği suçtan dolayı cepheye gönderilir ve orada bir ayağını kaybederek cepheden geri döner.

Göç ve birleşik bir kolhoz haline getirilen aileler pamuk ve buğday tarımı yapacaklardır. Kendi aralarında gruplara ayrılırlar. Göç vagonlarla gerçekleştirilir. Göç edilen yerde arazi paylaşımı kura usulü ile yapılır. Ekilecek arazi yabani otlardan ayıklanır ve ekime hazırlanır. Bu yeni göç edilen diyarda kendini yabancı hisseden Ankar Ağa işe yaramaz biri olduğunu düşünür ve bir müddet sonra köylüler için orak, kazma ve kürek sapı yapmaya karar verir. Kadınlarsa bahçe işlerinde çalışmaktadırlar. Yollu da köydeki sayım ve hesap işlerine bakmaktadır.

Hayat şartlarının savaş nedeniyle ağırlaşması sebebiyle pek çok kişi rüşvete başvurmaktadır. Bu durum bazılarını rahatsız eder. Kolhoz reisinden memnuniyetsizlikten ötürü Paşşı parti yönetimi

tarafından reisliğe layık görülür. Bu sayede Yollu da çavuş ve sayımcı olur. 1943 senesinin sonbaharında Keyik gelinin kocası Yurdaman'ın da şehit düştüğü haberi gelir.

Bir müddet sonra Keyik gelin başkanlığında Amuderya'nın yakınında kanal kazmak için bir çalışma başlar. Birleşik kolhozda bir sıkıntı baş gösterir. Buna göre Paşşı parti kararlarına uymaz ve pamuk ve hububat yerine pirinç ekmek ister ve bu yüzden parti yetkilileri tarafından uyarılır. Ancak Paşşı uyarılara rağmen partinin kararlarına uymamaya karar verir. Daha sonra parti yetkilileri asıl amacın halkın aç kalmasını önlemek olduğunu gördüklerinde Paşşı'ya hak verirler. İlaveten Ankar Ağa Yollu'yu evlendirmek istemektedir. Bu haber bütün köye yayılır.. Sonunda Yollu evlendirilir.

Keyik Gelin partiye üye olur. Keyik Gelin ailesinden bir mektup alır ve bu mektup sayesinde Tecen'de kuraklığın baş gösterdiğini öğrenir. Ailesinin durumu da iyi değildir. Bu yüzden onları görmek istemektedir. Bunu kayınpederi Ankar Ağa'ya açar. Ankar Ağa da Keyik Gelin'i yalnız göndermek istemediğinden onunla birlikte bu yolculuğa gideceğini söyler. Fakat iklim şartları serttir, yolculuk uzun sürer. Kendilerinden uzun müddet haber alınamadığı için telaş içinde kalan ev halkına bir gün iyi haber gelir. Yolculuk bir ay yirmi iki gün sürmüştür. Keyik Gelin'i baba evine sağ salim teslim eden Ankar Ağa dönüş yoluna koyulur. Ankar Ağa, annesi hasta olduğundan, annesi iyileşinceye kadar Keyik Gelin'e baba evinde kalması için izin vermiştir. Dönerken doğup büyüdüğü ancak göç etmek zorunda kaldığı yerleri yeniden görmek Ankar Ağa'yı derin bir hüznü boğar. Ankar Ağa göç ettiği bu ata toprağına bir daha hiç dönemeyeceğinin farkındadır.

6. Berdinazar Hudaynazarov'un “Kumlular” Romanında Sosyal Bir Tema Olarak Savaş ve Kadın

6.1. Tema

Sanat eseri kendisini ortaya koyan şahıstan ayrı düşünülemez. Eser verme faaliyeti içerisinde olan kişi yaratma süreci esnasında esere mutlaka kendisinden bir şeyler katar. Sanatkarın içinde bulunduğu ruhsal durum yaşadığı çevre içinde bulunan şartlar ve buna benzer pek çok şey esere yansır. Bunun için en azından sanatçının yaşadığı devre ait hususiyetleri bilmek bir bakıma eseri daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Stevick temayı, “Romanda ifade edilen beşerî, ferdi tecrübenin, evrensel, objektif, mutlak ve değişmez olmadığı, artık şüphe götürmez bir şekilde eleştirinin temel ilkelerinden biri olmuştur. Tema, bir ilgi ve değerlendirme meselesidir; eserin bütününe dayalı olarak hayatı bütün yoğunluğuyla hissettiğimiz bir âna belli-belirsiz bir lezzet katan herhangi bir duruma ve bölüme uygun bulduğumuz bir addır. Bunun için tema, en güzel ifadesi ile bir yorum ve özel şartlar meselesidir. Bu özel şartlar bilinmeksizin arada sırada anlatmak fırsatını bulduğumuz büyük olayların bazıları hiçbir anlam ifade etmezler.” (1988: 60) şeklinde tanımlar.

Aktaş'a göre tema “Olay örgüsünü meydana getiren parçalar arasındaki çatışma veya karşılaşmanın en kısa ve kesin ifadesidir. (2013: 69). Çetin'in izlek tanımı ise şöyledir: “İzlek, theme, tema, tem, ana düşünce, ileti, mesaj, öz gibi karşılıklar da önerilmiştir. İzlek, romancının romanında söz konusu ettiği gerçek ya da kurgusal ama özel, tekil bir olaydan genel için geçerli olduğunu iddia ettiği bir hükümdür. İzlek, romanın üzerine temellendiği konunun yazarın duygu ve düşüncesinde öznel bir yargı hâlinde ortaya konan sentezi olup romanın nihai hedefi ve romancının asıl amacıdır. Romanın derin yapısını oluşturan unsurlardan birisi olan izlek, nesnel bir konunun farklı yazarlara göre öznel bir biçimde yorumlanmasıdır.” (2009: 121).

Henry James ise, *Daisy Miller*'in ön sözünde tema kavramını: “Tema, bir ilgi ve değerlendirme meselesidir. Eserin bütününe dayalı olarak hayatı bütün yoğunluğuyla hissettiğimiz bir ana belli belirsiz hissettiğimiz bir lezzet katan herhangi bir duruma veya bölüme uygun bulduğumuz bir addır. Bunun için tema, en güzel ifadesiyle bir yorum ve özel şartlar meselesidir.” (2017: 64) şeklinde açıklar. Yazarın özel bir olay ve durumdan hareketle evrensel bir konuya ışık tutması temanın en belirgin özelliği olarak ifade edilir. Bu da sanat eserinin temel işlevini karşılar. (James 2017: 37). W. C. Booth, yazarın tek bir öykü içinde birden fazla temayı barındırabilmesinin mümkün olduğunu dile getirir. Ona göre tek bir öyküde çok sayıda mitolojik, metaforik ya da simgesel benzeşim görülebilir (2012: 83).

6.1.1. Savaş

Savaş, insanlık tarihinde önemli bir sosyal olaydır. Toplum ve bireyin hayatında maddî-manevî kayıplara ve travmalara yol açar. Savaşın görünen yüzünün dışında görünmeyen pek çok olumsuz yönleri de vardır. Bu nedenle savaş teması farklı disiplinlerin yanında edebiyatta da sıkça ele alınmış ve birçok eserde işlenmiştir.

“Kumlular” romanında pek çok sosyal tema olmakla birlikte bunlardan savaş ve kadın temaları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Roman, okuyucuya sosyolojik açıdan pek çok malzeme sunar. Bahsi geçen temalar dışında göç, ölüm, kıtlık, din, Sovyet rejimi, ahlâk, eğitim, aile, vatan sevgisi, gelenek gibi temalar romanda yer alan diğer sosyal temalar olmakla birlikte savaş ve kadın temaları bu temalarla desteklenerek ifade edilmeye çalışılacaktır. Roman, Ankar Ağanın gelini Keyik'i baba evinden getirdiği sırada yolda oğlu Nöker'den savaşın başladığı haberini alması ile farklı boyut kazanır. Zira romanda bahsedilen savaş İkinci Dünya Savaşı'dır. Hitler komutanlığında Alman ordusu Moskova'ya saldırır. Yerbent ilçesine bağlı Üçoyuk Köyü'nün postacısı Yollu aksak biridir ve uzun süredir bu mesleği icra etmektedir. Savaş başlamadan önce severek ve şevkle yaptığı postacılık mesleğini savaş başladığından beri isteksizce yapmaktadır. Savaşın olumsuz ruhu adeta benliğine işler. Cepheden gelen haberler ailelerine ya cephedekiler hakkında olumsuz haberler vermekte ya da insanları cepheye çağırılmaktadır. Hiçbir şeyin eski tadı yoktur artık: “Ama, bir haftadan beri her şey alt üst olmuştu. Neden olduğunu bilmiyorum. Ama, sadece ben değil, boz eşeğim de ilçe merkezine gitmek istemiyordu. Her zaman olduğu gibi sabah erkenden uyanıyor, duvarda asılı duran siyah çantaya isteksizce bakıyordum. Onu taşımak içimden gelmiyordu. İçinde tek bir mektup veya gazete olmasa dahi omuza aldığım zaman sanki büyük bir taş asılmış gibi oluyordu. Beş gün önce siyah çantanın içinde sığır dili kadar bir tomar kâğıt getirdim köye. O kâğıtları verdiğim yiğitlerin hepsi aynı gün yanlarına azık torbalarını alarak köyü terk ettiler. O kâğıtlardan birini de ağabeyim İlli'ye verdim.” (Hudaynazarov 2002: 18).

Savaş, insanların duygu durumlarını da olumsuz yönde etkiler. İnsanlar neşesizdir ve her an cepheden olumsuz haberler gelecekmiş gibi bunları duymak istemeyen tavırlarla tetikte beklemektedirler: “Annem, savaşı benim çıkarmadığımı, köyün gençlerini savaşa benim göndermediğimi pekâlâ biliyordu. Ancak nedendir bilemiyorum, köyün tüm kadınlarıyla beraber annem de bu işte beni suçluyor gibiydi. Günlük hayatta kimse bana yüzünü asmıyor, kötü bir şey demiyordu. Ama, kimse bana eskisi gibi sıcak, samimi davranmıyordu. Daha bir hafta önce ilçeden

geldiğimi görünce evimize doğru koşan çocuklar, gençler artık beni uzaktan görür görmez çil yavrusu gibi dağılıyorlardı.” (Hudaynazarov 2002: 18).

Ankar Ağa, sözüne itibar edilen, ilçenin ileri gelenlerinden biridir. Geleneklerine son derece bağlıdır. Aile adı verilen ve bir toplumun devamı için temel yapı taşı olan müessesenin ehemmiyetinin bilincindedir. Ona göre gelenek sağlam bir aile yapısı ile taçlanır ve geçmişten geleceğe intikal eder. Vatan sevgisi son derece yüksek olan Ankar Ağa, vatan adı verilen toprak parçasının bir karış toprağını düşman eline vermek istemez ve oğullarını hiç düşünmeden cepheye gönderir: “Böylece bir gün geçti, iki gün geçti. Üçüncü gün Ankar Ağa, Paşşı’yı da savaşa gönderdi. Köyün batısındaki tepelerden aşincaya kadar beraber gittiler.” (Hudaynazarov 2002: 26).

Yer yer halka savaşın gidişatı hakkında bilgiler verilir. Savaş epey bir zamandan beri devam etmektedir. Bazı şehirler düşman istilasına ile karşı karşıya kalmış bazı yerlerden ise düşman geri püskürtülmüştür: “Sancar ülkenin siyasi ve askeri durumunu içeren kısa bir konuşma yaptı. Savaş başlayalı epey olmuştu. Aşkabat'ta basılan gazeteler köye iki üç gün geç geliyordu. Köylüler Sancar Siyasi'nin anlatmasıyla savaş hakkında az çok bilgi sahibi oldular. Kızıl Ordu'nun şimdilik geri çekildiğini, hangi şehirlerin düşman istilasına maruz kaldığını, artık küçük çocuklar dâhil herkes biliyordu.” (Hudaynazarov 2002: 27).

Savaşın zaferle sonuçlanması için insanlar hem cephe hem de cephe gerisinde büyük çaba sarf etmektedirler. Bu, insanüstü bir çabadır. Kolhoz sistemi içerisinde gelin ve kızlardan özel ekipler kurulur ve bunların başını da kadınlar çekmektedir. Bütün bunlardan hareketle savaşın zaferle sonuçlanacağına inanan kadınların gösterdiği gayretler ve buna olan inanç dikkat çekicidir. Kadınlar bu inançla cephe gerisinde canla başla çalışırlar ve cephedeki kardeşlerine, eşlerine, akrabalarına güç verirler: “İnsanlar, işte bu paha biçilmez zafer için ellerinden ne geliyorsa yapmaya, insan vücudunun taşıyabileceği her şeyi sırtlamaya hazır dılar. Bu yüzden toplantıda gelin ve kızlardan özel ekipler oluşturarak, meralara ot biçmeye gönderilmesi teklifi ortaya atılınca kimse bunu garip karşılamadı. Sonra önceki akşam kolhoz ofisinde onaylanmış olan ve iki gruba bölünen kişilerin isimleri okundu. Birinci ekibin başı olarak Sultancemal'i seçmişlerdi. İkinci ekibin liderini toplantıya gelen köylüler seçmeliydiler.” (Hudaynazarov 2002: 27).

Savaş ortamı hem cephedekiler hem de cephe gerisindikiler için uzun bekleyişlerin, özlemlerin, ailelerinden haber alma isteğinin perçinlendiği bir durumu da ortaya çıkarır. Zira postanelerdeki mektupların hemen hepsi bu tür durumlardan haber veren haberlerle doludur: “Hafta sonu hariç ben, her gün ilçe merkezine gidiyorum. Hep aynı durum: Gidişimde de, dönüşümde de çok miktarda yük taşıyorum. Önceleri köyden siyah çantamı boş alarak çıktığım zamanlar olurdu. Bazen ise onun dibine birkaç mektup koyardım. Son zamanlarda bir yerlerden üç köşeli mektuplar yağmaya başlayınca benim çantama da deste deste mektup düşmeye başladı. Her gün çantam mektuplarla doluyor. Cephedeki askerler, ailelerine bir mektup gönderseler, onların akrabaları iki üç mektup gönderiyorlar. Mektupların adreslerinin hepsi de zarfları gibi birbirine benziyor. Meydan Postahanesi denen kelimenin sonu bir sürü rakamlarla dolu. Hatta bir keresinde sadece mektuplar değil, on iki tane de koli götürmem gerekti. Eskimiş heybemin her gözüne ancak dört tanesini çok zor yerleştirebildim. Diğer dördünü ise çantam ile birlikte eşeğimin semerine koydum ve yaya olarak topallaya topallaya boz eşeğim ile beraber yürüdüm.” (Hudaynazarov 2002: 30).

Cepheden ölüm haberleri de gelmektedir. Savaş âdetâ insanları ayırt etmeden yutup yok eden bir canavar gibi pek çok insanın ölümüne sebep olmaktadır. Bunlardan biri de Yollu'nun kendisine hayatta rol-model olarak aldığı ve onun hayatında önemli bir yere sahip olan öğretmeni Ağa Murat'tır: "Agamurat kimsesiz, garip bir gençti. Onun vefat haberini duyunca, bu vazifeyi, bu bayrağı bizim taşımamız gerektiğini anladım. Savaş çok acımasız. Savaşta, tavşana bile kıyamayan adam da öldü işte. Savaş o kadar dehşetli ki; çoluk çocuk, yetim, öksüz ayırt etmeksizin binlerce can aldı." (Hudaynazarov 2002: 45).

Savaş, savaşı yaşayanlar için bir film değil bir realitedir ve söz konusu bu realite yıkımları, ölümleri, parçalanmışlıkları, travmaları ve hafızalardan ömür boyu kolay kolay silinmeyecek acıklı sahneleri de beraberinde getirir. Karşıdaki düşman donanımlı ve intizamlı bir orduya sahiptir. Bu da savunma durumunda olanların işini zorlaştırmaktadır: "Bizimkiler mi (Bolşevikler) yeniyor, yoksa aklar mı yeniyor(menşevikler), derdik. Bizimkiler yeniyor deyince hep beraber "Yaşa" diye bağırırdık. Ben, şimdi bu savaşta kim galip geliyor desem daha iyi olur ki?! Moskova yakınlarında savaşı bir film değil, savaşın ta kendisini gördüm. Yerin parçalanışını, ormanlarla kaplı köylerin yakılışını, gökyüzünde alev-alev yanan uçakların düşüşlerini, insanların ot biçilir gibi bir ucundan katledilişini gördüm. Yerle bir edilmiş köyler, yakılan ve tarumar edilen ormanlar, inleyen analar, gözyaşı döken çocuklar artık benim gözlerimde bir anıt gibi baki kaldı! Düşün bir kere: Hitler'in sayısız askeri, intizamlı orduları, tankları, sanki karşılarında hiçbir engel yokmuş gibi birkaç hafta içinde Moskova'ya kadar dayandılar. Moskova'nın kenar semtlerinde bombalar yağdırmaya başladılar. Her yer cehennemi andırıyordu. Feryatlar göklere yükseliyordu." (Hudaynazarov 2002: 74).

Savaş beraberinde kan, gözyaşı ve acı getirir. Daha önce pek çok badireler atlatmış bir ülkenin düşmanın ayakları altında ezilen vatan toprağının verdiği acı ise dayanılmazdır. Fakat yine de bütün bu olumsuzluklara rağmen insanlar hayatın seyri içerisinde çalışmaktan ve bu duruma sabır göstermekten geri durmazlar: "1942 Şubatı. İlbaharın ilk günleri. Uzaklarda bir yerlerde savaş yaklaşık sekiz aydan beri devam ediyor. Komünizm ihtilalini kazanan bir ülke, sekiz aydan beri acımasız düşman ile savaşıyor. Yabancıların ayakları altında ezilen bu topraklarda sekiz aydan bu yana devamlı kan akıyor." (Hudaynazarov 2002: 79). "İnsanlar yaşıyorlardı, çalışıyorlardı, tahammül ediyorlardı ve düşünüyorlardı." (Hudaynazarov 2002: 80).

Savaşın insanları vaktinden önce olgunlaştıran bir yönü vardır: "Böylece biz, kendimiz bile hissetmeden, bir mucize olmuş gibi olgun insanlar oluverdik. Kim bana on yedi yaşında olgun bir insan diyebilir? Ama Keyker? Geyik yavrusu gibi tepeden tepeye, dereden dereye oynayıp, zıplayıp gezmesi gereken kız, şimdi büyük insanlar gibi konuşuyor. İdareye gelen anası, ninesi yaşındaki kadınlara teselli verdiğini görürsünüz." (Hudaynazarov 2002: 83).

Savaş herkes için ayrı bir sınavdır. İnsanlara tahammülü, sabrı, zor şartlarda dahi insani vasıflarından vazgeçmemeyi, eksikliklerinin üzerine gitmeyi öğretir. İnsanı keskin bir bıçak gibi biler, sivri yönlerini törpüler: "Tabii ki suç Kıtca'da. Diğer kadınlar gibi o da biraz dürüst olabilirdi ya. Savaş sadece cephedekiler için değil; savaş herkes için ayrı bir sınav. Savaş, ayrılık! Bu ayrılık zamanı, o erkeklerin de kadınların da diğer zamanlara oranla nasıl bir insan olduklarını ortaya

koyuyor. Savaş, insanın sabrını, kendine yakın olan dostlarını saymayı, insanın en kıymetli değerleri olan; izzet ve namusunu korumayı öğretiyor.” (Hudaynazarov 2002: 107).

Hayat tekerrürden ibarettir. Her ne kadar derin acılar yaşansa ve edinilen tecrübelerden hareketle bunların bir daha olmaması arzu edilse de tarih yaşanan bu acıların yeniden deneyimlenmesine yol açar: “Savaş, çok kuvvetli bir fırtına gibi evin çatısını alıp, bir tarafa fırlatıp, atan bir olay değil. Benim söylemek istediğim şu ki, acaba bir süre sonra bu felaketin üçüncüsü de mi meydana gelecek? I. Dünya savaşı bittiği zaman, artık inşallah savaş olmaz, böyle bir felâket Allah herkesin başına tekrar vermez, bu insanlara iyi bir ders olmuştur, diye düşünüyorduk. Bakıyorum ki yanılmışız. Birincisiymiş, ikincisiymiş?! Bari bu savaştan sonra rahat yaşasak. Tabi biz, güzel günler yaşadık, güzel günler gördük. Ama bizden sonra da yine nesiller yaşamaya devam edecekler. Ben işte pabucumu dikerken sizin tartışmalarınızı duydum ve bunları geçirdim aklımdan.” (Hudaynazarov 2002: 120).

Savaş mektuplarla cepheden gelen haberler vasıtasıyla kimileri için sevindirici kimileri için acıdır. Bu durum haberleri muhatabına iletmekle vazifeli olan Yollu gibi kişiler için son derece zordur: “Her defasında olduğu gibi bu defa da; kimlerden mektup geldi acaba; kimleri sevindiririm; kimlerin acı haberlerle üzme zorunda kalırım diyerek, sanki omzumda ağır bir yük varmışçasına ağır adımlarla postaneye doğru yürümeye başladım.” (Hudaynazarov 2002: 124).

Savaş insanları vaktinden önce olgunlaştıran, çocukluğunu ve gençliğini yaşamaya fırsat vermeyen bir zorunluluktur. Köyün postacısı Yollu da bundan nasibini almıştır: “Ben de acemi bir çocuk değilim artık. Geçen sene on altı yaşındaydım. Bu sene on yedinin içindeyim. Bir senelik zaman on senenin tecrübesini kazandırdı. On senelik acı çektim. Bir senede on yaş birden yaşlandım. Etrafımda olup biten her şeyi kavramaya çalışıyorum. Devlihanov’un kendisi bir kenarda, ‘bizim hepimizi’ de bir kenarda bırakmasının da ne anlama geldiğini bilmek istiyorum. Sancar Siyasi hakkında gelişigüzel savurduğu lafları da anlamak istiyorum.” (Hudaynazarov 2002: 142).

Umut hep vardır ve insanoğlu yeryüzünde olduğu müddetçe de var olmaya devam edecektir. Yollu’nun annesi de buna bütün ruhuyla inanmaktadır. Oğlunun yolda rastladığı bir kuşu yıldıran kurtarma hikâyesini dinleyen anne iyiliğin her zaman kötülük karşısında üstün geleceğini söyler. Bu durum romanda onun ağzından şöyle aksettirilir: “Evde, çay içerken olayı anneme anlatınca, o farklı bir yorum yaptı. ‘İyilik kötülüğe galebe çalacaktır, oğlum. Bizimkiler mutlaka düşmanı yenecekler, inşallah.’ Annem bunları öyle içimden gelerek söylemişti ki, inanmamak imkânsızdı...” (Hudaynazarov 2002: 157).

Evladının savaşta ölüm haberini almak bir anne için dayanılmaz bir acıdır. Yeryüzünde hiçbir acı ile kıyaslanamayacak kadar derin olan bu acının yaşandığı ana yüreğini hiçbir şeyin hafifletmeye gücü yetmez: “İlli’nin öldüğü, hayır öldürüldüğü haberini duyduğumuzda, ilk olarak annem ağlamaya başladı. Benim yüreğime keskin bir şey batıyor gibi oldu. Acı yalnız ağlamakla biraz hafifletilebilirdi. Ama annemin ağlayışının bizim eziyet çekişimizden daha değişik olduğunu o zaman fazla anlayamamıştım.” (Hudaynazarov 2002: 161).

Kadın anadır, eştir, yârdır, kardeştir. Bu rollerinin içinde belki de annelik en üstün ve en ulvi olanıdır. Bu duygu hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Anne ve evlat arasındaki bağ farklı bir bağdır: “İnsan

bakışları çeşit çeşittir. Siz, torbasını sırtına atmış, savaşa gitmek üzere yola çıkan oğlunun ardından bakakalan anayı görmüş müydünüz? Gördüyseniz, ananın dudaklarının kımıldadığını, ama hiç konuşmadığını fark edersiniz. Zira ağzın yerine yüreği konuşmaktadır. Yüreğin sesini duymak ise herkese nasip olmaz. Savaşa giden evlat, ardına bakmasa bile annesinin ne hâlde olduğunu görür. Onun derin derin nefes aldığını duyar ve ateşli nefesinin sıcaklığı, kulak memelerini kızartır. Ananın ne durumda olduğu, oğlun yürüyüşünden anlaşılır. Onun adımları gevşek ve ayakları birbirine dolaşıyorsa, o, anasının sessizce ağladığını hisseder. Başını dik tutar. Emin adımlarla yürüyorsa, bilir ki annesi ağlamıyordur.” (Hudaynazarov 2002: 179).

Zıtlıklar çoğu zaman insanlara karşıdaki şeyin değerini gösterir. Savaş ve savaş ile birlikte yaşanan acılar, felâketler hayatın ne kadar kıymetli bir şey olduğunu göstermiştir: “Savaş bittikten sonra ben, ‘Savaş denen bu korkunç olayı herhâlde birisi bilmeyerek, istemeden başlatmıştır.’ diye düşündüm. Savaşın yıllarca süren ve insan hayatında derin izler bırakan bir felâket olduğuna aklım ermiyordu. Hayatı şimdilerde anlamaya başlıyorum. Anladıkça da yaşamın çok değerli bir şey olduğunu fark ediyorum. Belki de bize biçilen ömür hazinesinin her bir günü bize çok pahalıya mal olduğu için çok değerlidir diye düşünüyorum. Ucuz olan bir şeyin kıymeti de yok ya.” (Hudaynazarov 2002: 206).

6.1.2. Kadın

Cephe kadar cephe gerisinde olanların da savaşın zaferle sonuçlanmasında önemli katkıları vardır. Zira onların destekleri ile bu savaş zafer ile neticelenecektir. Anlatının buna inancı tamdır. Öyle ki elden ayaktan düşmemiş nineler bile bu imanla cephedeki askerleri soğuktan koruması için kışlık çoraplar ve eldivenler örerler: “Nineciğim, ne zaman biz muzaffer olursak, işte o gün savaş sona erer.’ ‘Yalnız, sen askerlerin üşümemesi, soğuktan donmaması için bol bol kalın çoraplar ör ki; zafere çabuk ulaşalım. Elleri üşümemesi için bol miktarda kışlık eldivenler hazırla. Eğer, herkes kendi üzerine düşen görevi yaparsa, askerlere elinden gelen her türlü yardımı esirgemezse, bir gün koşarak yanına gelir, ‘Nine, müjde savaş bitti!’ derim. Sonra bir çift çorap daha özersin. O da verdiğim müjdenin karşılığı olur.’ Anlaştık mı?” (Hudaynazarov 2002: 20).

Gelinler savaşa giden erlerinin ardından onların yerine geçerek ailenin bel kemiğini oluştururlar. Ev işleri ve dışarı işleri ile ilgili yapılması gereken her ne varsa artık onların sorumluluğundadır: “Savaşa değil, yatılı olarak otlağa gitmeli diyorlar. İyi de yapıyorlar işte. Artık gelinlerin, kocalarının yerine geçme zamanı geldi. Yiğitler gelinceye kadar kolhozun hayvanları aç bekleyemezler ya. Bu doğru değil mi yoksa?” (Hudaynazarov 2002: 22).

Söz konusu kadınlar kolhozda çalışırken gözleri arkada bırakmayacak ve kendilerinden beklenmeyecek tarzda üstün bir çaba sarf ederler. Zira omuzlarındaki yük ağırdır. Ancak onlar bunun üstesinden başarı ile gelmesini bilirler: “Ben yine ‘Bu kızlar sevgililerinin, bu gelinler kocalarının yerlerini doldurabilecekler. Arkada bıraktıklarınızdan endişelenmeyin yiğitler! Üçoyuk’un bir eksigi sizsiniz. Başka eksigi yok.’ diye düşünmeden kendimi alamadım.” (Hudaynazarov 2002: 23).

Erlerini kısa zamanda savaşa gönderen kadınlar yine de umutlarını yitirmezler. Tam bir imanla savaşın biteceği ve aydınlık yarınların kendilerini beklediği kanaatindedirler: “Eh, anlatacak ne maceramız var ki? Ne gördük? Hiçbir şey. Tam hayata başladığımız anda kocamız savaşa gitti.

Kendimiz de işte ot biçmeye gidiyoruz. Diyebiliriz ki, mutlu bir hayat var önünüzde. İnşallah yiğitlerimiz de gelir.” (Hudaynazarov 2002: 36).

Romanda sık sık kadının toplumun ana omurgasını oluşturan önemli bir konumu olduğuna vurgu yapılır. Kadınlar iş gücü bakımından erkeklerden geri kalmayacak derecede güçlü bir performans sergilerler: “Eylül’ün ilk günlerinde otlığa giden kadınlar köye geri döndüler. Onların gelmesiyle ıssızlaşan köy yeniden canlanır gibi oldu. Ancak ortalıkta gezen dedikodular da çoğaldı. Öncelikle, kadınların çok fazla ot toplayarak, kışa hazırlık yaptıkları; çalışma da erkeklerden geri kalmadıkları; üstelik bazı kadınların iki günlük işi bir günde yaptıkları anlatılıyordu. Ayrıca Kıtca hakkındaki söylentiler ayyuka çıkmıştı.” (Hudaynazarov 2002: 46).

Erkekleri savaşta olan kadınlar el birliği içinde kolhozdaki bütün işleri yapmak zorundadırlar. Bu iş için içlerinden bazılarını da başkan seçmişlerdir: “Güçlü, bileği kuvvetli kadınlardan oluşturulan iki ayrı sağımcılar grubunun birine Keyik Gelin’i başkan tayin etmişlerdi. Bu grup, Kanlı Kuyusundaki otlığa gitmeliydi. Diğer grup ise Yusuf Kuyusundaki meranın yanında bulunmalıydı ki, bunun başkanlığına da Sultancemal’i seçmişlerdi.” (Hudaynazarov 2002: 112).

Kadınlar bağda, bahçede, evde, tarlada, pazarda her yerdedir. Kadının aktif ve hayatın içinde etken bir şekilde çalışması durumu söz konusudur: “Bir gün Anka Ağa ile Nunna Pehlivan tren istasyonunun karşısındaki küçük pazarda; sebze meyve satan kadınların ve çocukların arasında dolaşıyorlardı. Önlerinde sepet sepet domates, kasa kasa üzüm olan kadınlar kendi mallarını en iyi şekilde reklam ederek, satıyorlardı.” (Hudaynazarov 2002: 177).

Kadın sanıldığı gibi aksine ince, nahif, kırılabilir bir varlık da değildir. İsterse pek çok zorluğun üstesinden gelebilecek bir potansiyele sahiptir. Kadın bu dirayeti ve hayatın zorlukları karşısında göstermiş olduğu direnç, azim, başarı ve kararlılık onu dışarıdan bir gözle temaşa edenleri hayrete düşürür: “Ankar Ağa, anın üstünde durduğu yerden Keyik Gelinin arazisini göz ucuyla incelerken tarlanın içinde kökünüyle, saçaklarıyla sökülmüş yer yer yığınlar halinde bırakılan kamışlar vardı. ‘Bu kadınları öncelikle Yerbent’in çölünde çalıştırmaya başlamalıymışız meğer. Böyle yapılırdı eğer, Karakum’un kumunu başka yerlere taşıyarak bitirebilirlerdi.’ diye düşündü ihtiyar. ‘Kadınlar büyük güçtürler.’ diye Sancar Siyasi’nin son zamanlarda sıkça tekrarladığı söz vardı ya, meğer boşuna söylemişmiş bu lafı, o. Önceleri ara-sıra halı dokumaktan başka ellerini soğuk suya dahi sokmayan kızlar, gelinler artık yabancı otlardan dolayı orman olmuş bu toprakları işleyerek, ekin ekmeli, hasat almalılar. Onlar isterlerse bunu başarabilirler de. Keyik’in arazisini, imece usulüyle, bir gecede o kadar ayırık otunu temizlemişler ya.” (Hudaynazarov 2002: 191).

Kadınlar savaşın isimsiz kahramanlarıdır. Gösterdikleri çaba ve uğraş takdire değerdir: “Bana soracak olursan, dersler de eskisi gibi çekici ve ilginç gelmiyor artık. Edebiyat dersinde öğretmen bir eserin kahramanlarını anlatıyor, bize. Bense o sırada ‘bizim kahramanlarımızı’ düşünüyorum. Kamış söken kadınlar, şu anda evde işleriyle uğraşan kız kardeşim aklıma geliyor. Bu canlı, hareketli insanların anıları kitaplardaki kahramanlarındakinden çok daha heyecan veriyor, ilgimi çekiyor, benim.” (Hudaynazarov 2002: 193). Onların çalışkanlığı hesap işlerinden sorumlu Yollu’yu bir erkek olarak utandırıyor: “Sayım ve hesap işi zor bir iş değil. Fakat bir yönü var: Kadınlar ellerinde kazmalar ile hiç durmadan devamlı çalışıyorlar, bense bir erkek olduğum hâlde

onların ne kadar çalıştıklarını değerlendiriyorum ve deftere kaydediyorum. Yaptığım bu işi yaparken utanıyorum. Başka da ayıbım yok.” (Hudaynazarov 2002: 194).

Bütün bu fedâkarâne tutumlarına karşın en ufak bir şeyde hesap yine de kadına kesilir: “Bir kenarda oturan Sultancemal homurdanarak: Zavallı kadınların vay haline. Günlük işlerini bitiremeyince de maaşına saldırıyorlar, kocaları üşütse yine maaşına el koyuyorlar, dedi.” (Hudaynazarov 2002: 204).

Hamile kadınlar bile o hâllerine bakmadan çalışmaya devam ederler: “Ben, akşam üzeri kadınların yaptıkları işleri hesap ederken göz ucuyla Sultancemal’i izledim. Gerçek şu ki ben onda diğer kadınlardan farklı hiçbir şey göremedim. Diğer kadınlar gibi o da beline yün kuşak sarmış. Bir şeyler öğrenmek için uğraşıp durmaktan kendim utandım. ‘Hadi ya, bana ne, o hamileymiş veya değilmiş. Hayret bir şeysin.’ Güneş’in yavaş yavaş kaybolmaya başladığı bu vakitte, kadınlar irili ufaklı yabanî kamışları küme küme topluyor ve yakıyorlardı. Tutuşan ateşin çatırtısı ta uzaklara ulaşıyordu. Kamış köklerinin çıkarıldığı yerler, arazide boşluklar, çukurlar meydana getiriyordu.” (Hudaynazarov 2002: 210).

Kolhozda çalışan kadınlar imece usulü ile çalışarak en ağır işlerin bile altından kalkabilecek bir başarı tablosu çizerler. Sabahın ilk ışıklarıyla işe başlayıp gün batımına kadar çalışırlar. Kendi aralarında görev dağılımları vardır ve bu dağılıma göre işlerini yaparlar: “Öyle büyük kamış kökleri vardı ki; bir kişinin taşınması mümkün değil. Yardımlaşmayla, bir kadın önden çekerek, başka birisi de arkadan iterek, tepeye ancak çıkartıyorlardı. İş tertibi şöyle: Güneş doğarken işe başlamak, batarken de eve dönmek. İşte bir iş günü daha bitti. Paşşı, eve dönmeden önce yardımcılarının üçünü de yanına çağırarak, yarın yapılacak işleri söyledi: İğdeliğe devam edilecek, açılan meydan iyice hazırlanacak ve toprak sulanacak.” (Hudaynazarov 2002: 211).

Romanda kadınların sergiledikleri tavır ve davranışlar ile gösterdikleri gayret ve başarılar köyün bilge kişisi olan Ankar Ağa’yı bile hayrete düşürür. Zira onlar cephece olmadıkları hâlde cephe gerisinde tarlada çalışarak en az cephece savaşan askerler kadar mücadele ederler. Ankar Ağa, kadınların göründüklerinden daha güçlü bir yapıya sahip olduklarını fark eder: “Ankar Ağa konuşmayı dikkatle dinledi ve şöyle düşündü: ‘Allah Allah meselâ şu kadınlar çok şey biliyorlar. Onlar bunları kimden, nereden işitiyor, nereden öğreniyorlar acaba? Ya da rüyalarında mı görüyorlar? Olamaz. Bunların dünyadan haberli olmalarının nedeni her şeye merak sardıklarından dolayı mı acaba? İşte şu kadını köy muhtarlığına ya da kolhozun reisliğine seçsen ne yapar dersin? Başarır her hâlde. Yapabilir bunu. Onun konuşma tarzı başarabileceğini tasdikler gibi.’ ” (Hudaynazarov 2002: 230)

Sonuç

Berdinazar Hudaynazarov, 20. Yüzyıl Türkmen edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Pek çok edebî türde eser veren yazar, Türkmen edebiyatının Cengiz Aytmatov’u olarak bilinir. Sovyet rejiminin baskıcı politikalarından dolayı fikirlerini açıkça dile getiremeyen sanatçı bunları eserlerinde Mahtumkulu vasıtasıyla vermeye çalışır. Bu yüzden Mahtumkulu’ya ait şiirleri eserlerinin içine motif olarak işlemiştir. İncelememize konu olan “Kumlular” romanında Karakum Çölü’nde yaşayan Türkmen halkının örf, âdet ve gelenekleri, yaşam biçimleri, aile yapısı derinlikli olarak ele alınır. Roman kendi içinde pek çok sosyal temayı barındırmaktadır. Çölün zor koşulları

içerisinde yaşamlarını sürdüren göçebeler bir müddet sonra iklim şartlarının elverişsizliği ve kıtlığın baş göstermesi sebebiyle sulak ve verimli topraklara sahip Amuderya Nehri'nin kıyısındaki Lebap vilayetine göç etmek zorunda kalırlar. Bu zorunlu bir göçtür. Burada göç olgusu da sosyal bir tema olarak yerini alır.

Savaş romanda önemli bir temadır. Söz konusu temaya bağlı olarak romanda yer alan diğer temalar savaş teması ekseninde ve onunla ilintili olarak aktarılır. Romanda İkinci Dünya Savaşı söz konusu edilmiştir. Hitler komutasındaki Alman ordusu Moskova'ya saldırır. Bu andan itibaren savaşın ruhu her şeye siner. Savaş pek çok şey üzerinde olduğu gibi insanların duygu durumları üzerinde de olumsuz etkiler yaratır. Savaş uzun bekleyişlerin, özlemlerin, ailelerinden haber alma isteği içerisinde olan insanların durumunu gözler önüne sermesi bakımından da önemli bir olgudur. Aynı zamanda savaş ölüm, kan, yıkım ve yok oluş demektir. İnsanların psikolojisinde hafızalardan silinmeyecek yaralar açar ve travmatik sonuçlar doğurur. Savaşı yaşayanlar bu realiteyle birebir yüz yüze gelirler. Parçalanan aileler, acı ve gözyaşı savaşın beraberinde getirdiği diğer olumsuzluklardır. Buna rağmen Berdinazar Hudaynazarov'un "Kumlular" romanında yaşayan, çalışan ve sabreden insanların portresi çizilir. Savaş insanları vaktinden önce olgunlaştırır. İnsana zor şartlarda vazgeçmemeyi öğretir. Yazar, her şeye rağmen umudun var olduğunu ve güzel günlerin yakın olduğunu vurgular.

Romanda bir diğer önemli tema kadındır. Öyle ki kadınlar, savaş sırasında cephe gerisinde asıl mücadeleyi veren isimsiz kahramanlardır. Erlerini, evlatlarını veya kardeşlerini savaşa gönderen kadınlar, onlardan gelen haberlerle bir taraftan tedirgin yaşamayı sürdürürken, diğer taraftan hayatın akışı içinde gündelik işlerini sürdürmekten geri kalmazlar. Türkmen kültüründe aile önemli bir müessesedir ve toplumun önemli bir yapı taşını oluşturur. Ailenin temelinde de kadın yer alır. Gerek içeride gerek dışarıda fedakârca çalışan kadınlar, kendilerinden beklenenin ötesinde büyük sorumlulukları omuzlarında taşırlar ve ellerini attıkları her işi de başarıyla sonuçlandırır. Savaş devam ederken yaşlı nineler, cephede savaşan oğulları için giyecekler hazırlarlar. Kadınlar kolhoz sistemi içerisinde sorumlu oldukları tarlalarda ürün hasadı yaparlar ve çocuklarını büyütürler. Vatan onlar için önemli bir toprak parçasıdır ve bu toprağın bir karışını düşman eline vermek istemezler. Bu yüzden de canla başla çalışırlar. Gelecekte ümitlidirler. Savaşın zaferle sonuçlanacağına inançları tamdır. Bunun için hem cephede hem de cephe gerisinde büyük çaba sarf edilmektedir. Romanda kadının toplum içerisinde pek çok rolleri vardır. Kadın anadır, eştir, yârdır, kardeşir. Bağda, bahçede, evde, tarlada, pazarda, yani hayatın hemen hemen her alanında kendini gösteren etkin bir bireydir. Sanıldığı aksine o ince, kırılğan bir varlık değil, isterse pek çok zorluğun üstesinden gelebilecek biridir. Hudaynazarov'un romanında zor şartlar altında kadının sergilediği direnç, azim, kararlılık ve nihayetinde başarı dikkate değerdir.

Berdinazar Hudaynazarov'un "Kumlular" romanı yakın dönem Türkmen tarihine ait bir gerçeği aktarmakla birlikte, söz konusu bu gerçekliği romanın kurgu dünyası içerisinde okuyucuya sunmaktadır. Gerek yakın dönem tarihine şahitlik etmesi gerekse dönemin insan üzerinde ortaya çıkardığı duygu durumlarını hisli ve sanatkârane bir dille ortaya koyuşu bakımından roman önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Kaynaklar

- Abdiyev, Ata ve Nurmuhammet Yububov (1988). *Berdinazar Hudaynazarov*. Aşkabat: İlim Yayını.
- Aktaş, Şerif (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili -Teori ve Uygulama-*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Booth, W. C. (2012). *Kurmacanın Retoriği*. Çev. Bülent O. Doğan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cumayev, Kayum vd. (1998). “Berdinazar Hudaynazarov”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Türkmenistan Türk Edebiyatı*. C. 11. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 263-273.
- Çetin, Nurullah (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara, Öncü Yayınları.
- Çonoğlu, Salim (2011). “Türkmen Edebiyatı: Onsekizinci Yüzyıldan Bağımsızlık Dönemine”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 333-347.
- Durdıyev, Kakacan ve Mehmet Kara (1997). “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, s. 3-9.
- Geldiyev, Gurbandurdı vd. (1998). *Türkmen Edebiyatı*. 9. Klass Üçin Okuv Kitabı. Aşkabat: Magarif Neşiryatı.
- Gökçimen, Ahmet (2006). “Berdinazar Hudaynazarov’un Kumlular Romanı Üzerine Toplumbilimsel Bir İnceleme”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 3(4), s. 24-35.
- Hudaynazarov, Berdinazar (1997). *Harikulade Sözler Dünyasına Davet, (Dürdaneler Dünyasına Çakılık) - Şiirler Demeti*. Aktaran: Annaguli Nurmehmet, Ankara: Afşar Matbaacılık.
- Hudaynazarov, Berdinazar (2002). *Kumlular*. Aktaran: Ramazan Çakır. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İdem, Boray (2011). *Berdinazar Hudaynazarov ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- İdem, Boray (2016). “Berdinazar Hudaynazarov’un Romanlarında Mahtumkulu’nun ve Şiirlerinin Yeri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 41, s. 37-49.
- James, Henry (2017). *Tema. Roman Teorisi*. Ed. Philip Stevick. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Krl., (2004). “Berdinazar Hudaynazarov”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 5. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 64-65.
- Stevick, Philip (1988). *Roman Teorisi*, Çev. S. Kantarcıoğlu, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, Fikret (1997). “Günümüz Türkmen Şiirinin Önemli Temsilcilerinden Biri: Berdinazar Hudaynazarov”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 3, s. 20-32.
- Türkmen, Fikret (2010). *Türkmenistan Kültürü Araştırmaları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/berdinazar-hudaynazarov>
16.11.2020